

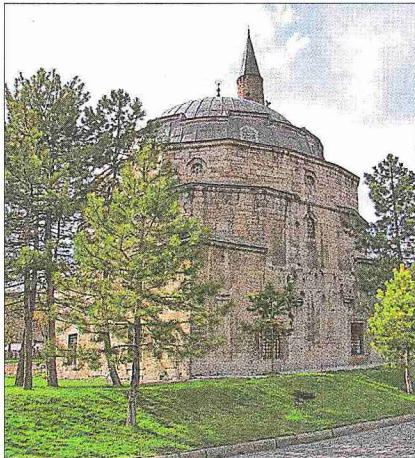
Vilâyeti (1901)", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Tokat 1987, s. 170-183; Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara 1989; a.mlf., *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hattında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000; a.mlf., *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, Sivas 2006; Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İstanbul 1990, s. 97, 121; Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul 1992; Lerzan Yağcı, "Sivas'ta Bıçakçılık", *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri: 22-23 Aralık 1994*, Ankara 1996, s. 292-297; Hikmet Denizli, *Sivas Tarih ve Anıtları*, Sivas 1998, s. 47-48; Adnan Mahiroğulları, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, İstanbul 2001; Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, İstanbul 2005; *Selçuklular Döneminde Sivas: Sempozyum Bildirileri 29 Eylül – 1 Ekim 2005* (haz. Kadir Küpeli v.dğr.), Sivas 2006; M. Cevdet, "Sivas Dârüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi", *VD*, sy. 1 (1938), s. 35-38; M. Tayyib Gökbilgin, "15. ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", a.e., sy. 6 (1965), s. 51-62; Sadi Bayram – A. H. Karabacak, "Şahîb Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri", a.e., sy. 13 (1981), s. 36-69; Hakkı Acun, "Sivas ve Çevresi Tarihî Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri", a.e., sy. 20 (1988), s. 183-220; Adnan Gürbüz, "XV-XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı", a.e., sy. 26 (1997), s. 87-96; Siddık Unalan, "XIX ve XX. Yüzyıllarda Sivas'ın Demografik Yapısı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/2, Elazığ 2004, s. 37-53; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2793-2799; Besim Darkot, "Sivas", *İA*, X, 569-577; Suraiya Faroqhi, "Sivas", *EP* (İng.), IX, 689-691.

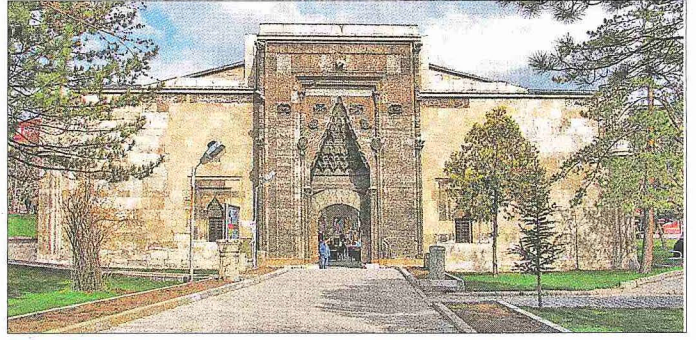
ÖMER DEMİREL

□ MİMARİ. Camiler. Ulucami, müze-deki kitâbesine göre II. İzzeddin Kılıcarslan'ın oğlu Sivas Emiri Kutbüddin Melik

Kale Camii – Sivas

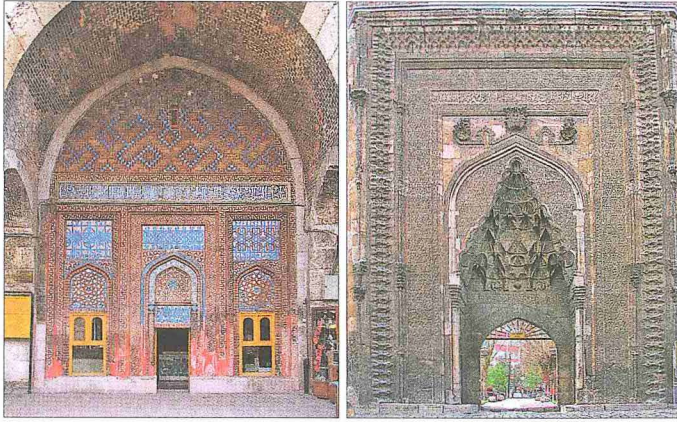
Burûciye Medresesi'nin ön cephesi ile Gökmedrese'nin avlusundan bir görünüşü

Şah'ın zamanında Kızılarslan b. İbrâhim tarafından 593 (1197) yılında yaptırılmıştır. Tamamen kesme taştan olan cami 55 × 38 m. boyutlarında mihraba dik on bir nefli bir plana sahiptir. Tuğla örgülü minaresi dönemin mükemmel bir işçiliğini yansıtır. Sekizgen kaide üzerinde oturan minare tek şerefelidir. Kaidede, gövdede ve şerefede altındaki çini örnekleri günümüze kadar gelmiştir (bk. ULUCAMİ). Kale Camii. Sultan III. Murad zamanında 988'de (1580) Sivas Valisi Mahmud Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami 18,75 × 16,70 m. boyutlarında kareye yakın bir plana sahiptir. Kare mekândan sekizgen kasnağa geçilir, bu geçişi büyük tromplar sağlar, sekizgen kasnağın üzerinde onaltıgen bir kasnak bulunur. Kubbe bu kasnak üzerine oturtulmuştur. Girişe göre sağda yer alan minare ise tuğladandır. Minare kaidesi kare biçiminde, üst kısmı köşeli ve şerefesinin alt kısmı mukarnaslıdır. Meydan Camii. Dikilitaş semtinde 972 (1564) yılında Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Koca Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. 27,70 × 19,17 m. boyutlarındadır. Üzeri çift meyilli çatı ile örtülmüş olup duvarlar muntazam kesme taştır ve son cemaat yeri sonradan inşa edilmiştir. Basık minare girişe göre sağda, tuğladan ve tek şerefelidir. Ali Ağa Camii. Sivas Valisi Behram Paşa'nın oğlu Mustafa Bey tarafından 998 (1590) yılında yaptırılmıştır. Cami 16 × 12,50 m. boyutlarındadır. Sekizgen bir kasnağa oturan oldukça yüksek

bir kubbesi vardır. Ali Baba Camii. XVI. yüzyılın ortalarında Vezir Rüstem Paşa'nın hocası Ali Baba tarafından yaptırılmıştır. 19,50 × 10,85 m. boyutlarındadır. Üzeri içten çift kubbeli olup dıştan ahşap bir çatıyla örtülmüştür. Şehirde yer ve özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiş olan camilerden İmaret Camii esasında 720'den (1320) sonra zamanla gelişen bir külliye bünyesinde yer alıyordu. Zincirli Minare 1155 (1742), Örtmeli (XVIII. yüzyıl), Hoca İmam ve Pulur (Billûr) camileri (XIX. yüzyıl), Korkmazoğlu 1249 (1833), Abadan Camii de 1323 (1905) tarihli yapılarıdır. Yiğitler 1209 (1794), Hacı Zâhid, Mehmed Paşa 1217 (1802), Kaba-lı 1218 (1803), Uzun Hacıoğlu 1222 (1807), Büyük Kazancılar 1812, Said Paşa 1236 (1820-21) tarihli eserler olup kitâbeleri minarelerinde yer almıştır. Ayrıca, Ganem (Tarchan) Camii yakın zamanda yenilenmiş olmasına rağmen sıkı tuğla süslemeli spiral yivli minaresi ile dikkat çekici bir yapıdır.

Medreseler. Dârüşşifâ (Şifâhiye Medresesi). Sultan I. İzzeddin Keykâvus tarafından 614 (1217) yılında yaptırılmış olup 61,90 × 46,80 m. boyutlarındadır. Taçkapı, giriş eyvanı ve ana eyvan revak taşıyıcıları kesme taştan, türbe kasnağı ve külâhi ile revak tonozları tuğladır. Dört eyvanlı revaklı avlulu medresenin kuzey duvarına bitişik bir ek kısmı vardır. Güney eyvanı türbe haline getirilmiş ve I. İzzeddin Keykâvus buraya defnedilmiştir. Türbe cephesi Selçuklu çini sanatının görkemli bir örneğidir. 617

Şifâiye
Medresesi'nin
çini süslemeli
eyvanı ile
Çifte Minareli
Medrese'nin
taçkapısı

(1220) tarihli vakfiyesi günümüze kadar gelmiştir (bk. KEYKÂVUS I DÂRÜŞŞİFÂSİ). Gökmedrese. Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev'in veziri Sâhib Ata Fahred-din Ali tarafından 670'te (1271-72) yaptırılmıştır. İtinalı taş işçiliği ile dikkati çeken cephede taçkapı mermerdir. Minarelerde, mescidde ve yan eyvanlardaki çini süslemeler Selçuklu çini sanatının zamanımıza ulaşan çok önemli örnekleridir. 1824 yılındaki depremde büyük hasara uğrayan medresenin ana eyvanı yıkılmıştır. Bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmaktadır (bk. GÖKMEFRESE). Burûciye Medresesi. Muzaffer b. Hibetullah el-Burûcî'di tarafından 670 (1271-72) yılında yaptırılmıştır. Dört eyvanlı açık avlulu yapı kesme taştan inşa edilmiştir. Medrese de giriş eyvanının solundaki oda türbe olup çinilerle süslüdür (bk. BURÛCİYE MEDRESESİ). Çifte Minareli Medrese. Vezir Şemseddin Cüveynî'nin 670 (1271-72) yılında yaptırdığı bu medrese âbidevî cephesi ve itinalı taş işçiliğiyle dikkat çeker. Medresenin günümüze sadece çifte minareli ön cephesi ulaşmıştır. 1964'te başlanan kazılarda yapının bazı bölümlerine ait temeller ortaya çıkarılmıştır (bk. ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE).

Türbe ve Kümbetler. Şahna Kümbeti. Kitâbesinden Hüseyin b. Ca'fer'e ait olduğu anlaşılan 1231 tarihli bu kümbet kare planlı kriptâ üzerinde sekizgen gövdelidir. İçten kubbeli, dıştan piramidal çatılıdır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar ayakta kalan kümbetin çeşitli süsleme ve kitâbe parçaları Gökmedrese'dedir. Abdülvehhâb Gazi Türbesi. Şehrin yaklaşık 1 km. doğusunda Akkaya tepesi üzerinde caminin içindedir. Kemâleddin b. Râhat'ın 721 (1321) tarihli vakfiyesinden türbenin civarında bir mezarlığın teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Cami 1971 yılında yıktırılmış, yerine yeni bir

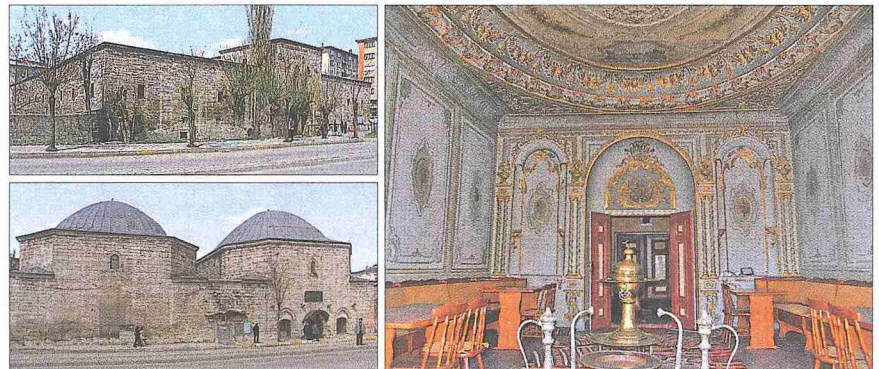
camii yaptırılmıştır. Ahî Emîr Ahmed Kûmbeti. 733 (1333) tarihli eser kesme taştan sekizgen olarak yapılmış olup konik çatılıdır. Şeyh Hasan Bey Türbesi (Güçük Minare). Eretna Devleti'nin kurucusu Alâeddin Eretna tarafından 748 (1347) yılında genç yaşta ölen büyük oğlu Şeyh Hasan Bey adına yaptırılmıştır. Türbe 9,80 x 9,80 m. boyutlarında kare planlı yapı üstte silindirik gövdeli ve külâhlıdır. Türbede siyah mermerden bir mezar sandukası vardır (bk. GÜDÜK MİNARE). Şeyh Hüseyin Râî Türbesi. Kareye yakın bir planda olan yapının kubbesi dıştan sekizgen bir kasnakla çevrilmiş olup üzeri oluklu kiremitle kaplıdır. İçeride ahşap iki sanduka bulunmaktadır. Türbe önünde bulunan çeşmenin kitâbesi 723 (1323) tarihli olup türbenin de ilk defa bu sırada yapıldığını düşündürmektedir. Türbede yer alan bazı kitâbelerden yapının XIV ve XV. yüzyıllarda tamir görüldüğü ve 1318 (1900) yılında yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Şemseddin Sivâsî Türbesi. Meydan Camii'nin avlusunda caminin kuzeybatı yönündedir. 1009 (1600)

yılında inşa edilen 19,50 x 4,60 m. boyutlarındaki türbe dıştan sekizgen kasnaklıdır. Üzeri yeşil sırlı oluklu kiremitle örtülüdür. Akbaş Baba Türbesi. Temel duvarları kesme, beden duvarları moloz taştan kare plana sahip yapıyı XIII. yüzyıla tarihlen-dirmek mümkündür. Harap bir durumda olan türbenin içinde beş sanduka mevcuttur. Şeyh Erzurûmî Türbesi. Kareye yakın plana sahip yapı muhtemelen XIV. yüzyıl eseridir. Kadı Burhâneddin Türbesi. 1381-1398 yılları arasında Sivas'ta kendi adına devlet kuran Kadı Burhâneddin Ahmed'in türbesi 1966'da yeni baştan yapılmışsa da mimari hiçbir özelliği yoktur.

Hanlar. Behram Paşa Hanı. Sivas Valisi Sağır Behram Paşa tarafından 1576 yılında yaptırılmıştır. Revaklı açık avlulu ve iki katlıdır. Doğusundaki giriş üzerinde pencerelerin yanında iki aslan figürü bulunur. Girişin tam karşısının alt katı ahır olarak kullanılmıştır. Taşhan. XIX. yüzyılda inşa edilen han dikdörtgen planlı olup iki katlı. Kuzey ve doğu yönünde caddeye bakan dükkânlar bulunur. Subaşı Hanı ve Bedestenî. XVI. yüzyıl eseridir. Dört kare kesitli ayakları birbirine bağlanan sivri kemerli çapraz tonozla örtülüdür. Güney tarafında dükkânlar vardır. Sivas Valisi Lala Sinan Paşa'nın (ö. 931/1525) vakfidir.

Hamamlar. Meydan Hamamı. Meydan Camii vakıflarından olan hamam XVI. yüzyıl eseridir. Sıcaklık ve soğukluğun üzeri kubbe ile örtülüdür. Dört eyvan şeması gösterir. Kurşunlu Hamam. Sivas Valisi Sağır Behram Paşa tarafından 1576'da çifte hamam olarak yaptırılmıştır. Soğukluk büyük kubbelerle örtülüdür. Kale Camii Hamamı. Vezir Mahmud Paşa tarafından 988 (1580) yılında yaptırılmıştır. Sıcaklık

Kurşunlu Hamam, Behram Paşa Hanı ve Kangalağası Konağı'nın içinden bir görünüş

Mustafa
Kemal Paşa
Sivas
Kongresi
sırasında
delegelerle
birlikte

dört eyvan şeması gösterir. Yıkılmış olan hamamın temel duvarları 1 m. yüksekliğindedir.

Evler. Sivas evleri genellikle bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere planlanmıştır. Birinci kat oturma mekânıdır ve evin caddeye veya sokağa bakan kısmıdır. Çıkıntılarla genişletilmiş odalar bol pencereli ve dolayısıyla aydınlıktır. İtinai bir işçilik görülen baş oda bu kattadır. Odaların hepsinde çiçeklik nişi, duvarlarda lambalıklar, yüklük ve dolap bulunur. Sivas evlerinde iki yüzlü iç sofalı, üç tarafı odalı dış sofalı, dört eyvanlı olmak üzere üç plan tipi uygulanmıştır. Taş temel üzerinde ahşap çatıklı, kerpiç dolgu duvarlara sahip evlerde kat araları, döşeme, tavan ve girişler ahşaptır. Cephede yer alan çıkıntılar cumba veya köşk şeklindedir. Çatılar beşik veya kırma çatı olup oluklu alaturka kiremitle kaplıdır. Tavanlarda, oda kapılarında, yüklük ve dolap kapaklarında, duvarlarda, merdiven korkuluklarında, ocak davlumbazlarında süslemeler görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, tür.yer.; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 90-96, 104; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1970, s. 40-63; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s. 17, 19-20, 25-27, 29, 35, 37-38, 40, 52, 58, 61; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986, s. 33-34, 36-40, 84-92, 144-145; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1987, tür.yer.; N. Burhan Bilget, *Gök Medrese*, Ankara 1989; a.mlf., *Buruciye Medresesi*, Ankara 1991; a.mlf., *Sivas Evleri*, Ankara 1992; a.mlf., *Sivas Anıt Mezarları*, Ankara 1993; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1990, s. 147-149, 226-229, 237-242, 253-254, 325; Samim Oktay, "Sivas'ta Gökmedrese", *Arkitekt*, sy. 4-5, İstanbul 1937, s. 31-33; Semavi Eyice, "Sivas'ta Keykavus 1. Darüşşifası", *Bilgi*, XI/130-131, İstanbul 1958, s. 7-8; A. Süheyl Ünver, "Sivas Abideleri", *TTOK Belleteni*, sy. 249 (1962), s. 7-8; M. Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anatolia*, XI, Ankara 1967, s. 57-100.

N. BURHAN BİLGET

SİVAS KONGRESİ

Erzurum Kongresi kararlarının bütün Anadolu ve Rumeli'ye yayılmasını sağlamak üzere Sivas'ta toplanan kongre (4-11 Eylül 1919).

Anadolu'da Millî Mücadele'nin başlatılmasında önemli bir yeri bulunan Sivas Kongresi, Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Haziran 1919'da "Amasya Tamimi"yle yaptığı çağırısı sonrasında şekillenmiştir. Önce delegelerin Erzurum Kongresi'nin toplanacağı 10 Temmuz'da Sivas'ta olmaları istenmiş, Erzurum'da kongre yapmaya karar veren doğu ve kuzeydoğu illeri ise aynı anda sebebini pek kavrayamadıkları Sivas Kongresi için delege seçmekten çekinmişlerdi. Erzurum Kongresi 23 Temmuz'a ertelendiği halde Sivas'a hiçbir delege gelmedi. Erzurum Kongresi, doğu ve kuzeydoğu bölgelerinin millî kuruluşlarını Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında ve Hey'et-i Temsiliye başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bir araya getirerek millî birliğin ilk adımlarını attı. Yurttaki bütün millî kuruluşları birleştirerek yetki sınırlarını daha da genişletmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, bütün illerden gelecek temsilcilerin katılacağı Sivas Kongresi'nin düzenlenmesinde ısrar ediyordu. Sivas Valisi Reşid Paşa ise Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a gelmesi halinde bölgenin işgal edileceği konusunda haberler aldığını söylüyordu. Onu telgraflaşmak suretiyle ikna eden Mustafa Kemal Paşa 2 Eylül'de Sivas'a geldi. Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 tarihinde Sivas Sultânisi'nde çalışmalarına başladı. Davet sahibi olarak açış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa, memleketin içinde bulunduğu genel durumu değerlendirerek kongrenin amaçlarını anlattı. Kongreye katılan üye sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Delege sayısını yirmi sekiz gösteren-

ler olduğu gibi kırk sekize kadar çıkarılan da vardır. Mustafa Kemal Paşa'nın ittifakla başkan seçildiği kongrenin ana gündem maddesi, Erzurum Kongresi kararlarının bütün ülkeyi kapsayacak şekilde değiştirilerek kabul edilmesi ve Amerikan mandaterliğini isteyen teklifin görüşülmesi oluştuyordu. İlk üç gün kongrenin siyasetle uğraşp uğraşmayacağı tartışmalarıyla geçti. Delegeler kabul edilen yemin metnine göre hilâfete, saltanata, İslamiyet'e, devlete, millete ve memlekete hizmet edeceklerine, kongrenin müzakeresi süresince politikayla uğraşmayacaklarına, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacaklarına dair yemin ettikten sonra gündeme geçilebildi. Erzurum Kongresi kararlarıyla nizamnâmesi, bölgesel olmaktan çıkarılarak bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsayacak biçimde genelleştirildi. Bütün Müdâfaa-i Hukuk cemiyetleri birleştirilerek Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Erzurum Kongresi Nizamnâmesi'nin, "Hey'et-i Temsiliye Şarkî Anadolu'nun hey'et-i umûmiyyesini temsil eder" ibaresi, "Hey'et-i Temsiliye vatanın hey'et-i umûmiyyesini temsil eder" şeklinde değiştirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Temsil Heyeti'nin üye sayısı dokuzdan on altıya çıkarıldı. Amerikan mandasının kabulünü isteyen ve yirmi beş delege tarafından imzalanan muhtıra sert tartışmalara sebep oldu ve reddedildi. Sivas Kongresi, aldığı kararları millete ve bütün dünyaya duyurmak üzere 11 Eylül 1919'da bir beyannâme yayımla-

Mustafa Kemal Paşa Türk ordusuna destek olan Şeyh Feyzi Efendi ve Sivas kadısı Hasbi Efendi ile kongre binası önünde

